

A KOLOZSVÁRI MINERVA: JÓVAL TÖBB VOLT EGYSZERŰ NYOMDÁNÁL

Tibori Szabó Zoltán – Újvári Mária:

A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920 – 1948)

■ Amellett, hogy örülök, egy kicsit el is szomorodom mindig, amikor erdélyi múltunkhoz kötődő munkákat tartok a kezemben. Most éppen Tibori Szabó Zoltán és Újvári Mária nemrég megjelent igényes kötetét. Nem azért szomorodom el, hogy nem úgy van már, mint volt régen, bár valamilyen keserédes nosztalgia azért ilyen olvasmányokat forgatván úrrá lesz az emberen, hanem főként azért, hogy milyen keveset tudunk önmagunkról. Talán mondhatom többes számban, hisz volt egy olyan kor, amelyben orwelli ördögiséggel és határfokkal töröltek hozzánk köthető emlékeket, s most próbáljuk ismét egészsé ragasztgatni szilánkjait. Éppen ezért, amikor azt mondom, a Tibori-Újvári-kötet hiánypótló, akkor ezt a szót – mert ennél találóbbat tényleg nem találok – szeretném azzal az értelemmel feltöltve előrangtatni elszürkült közhelyességéből, amit ez az emlékszilánk-ragasztás küzdelmes munkája jelent. Megkeresni a törésben a folytonosságot, meglelni a múlt kapaszkodóit a jövőépítéshez vagy egyszerűen csak az élhetőbb jelenhez (hisz a jól megélt jelen óhatatlanul is előrevivő) – ezek e munka kihívásai, amelyeket a Minerva Művelődési Egyesület és lelke, Tibori Szabó Zoltán kulturális és tudományos tevékenysége révén nagyszerűen teljesít. Abban a meggyőződésben – amint a

kötetindító tanulmány zárómondatában olvashatjuk –, hogy „számunkra az előremenekülésen kívül más lehetőség nem adatott”.¹

A szerző mindig magából indul ki, e soroké is, ezért megkockáztatom az állítást: azt, hogy milyen prosperáló vállalkozás volt a maga idejében a Minerva, vélhetőleg ma igen kevesen és igen kevésbé ismerik. Feltételezhető, hogy sok erdélyi család könyvespolcán találni Minerva-kiadványt, de az, hogy a nyomda és a hozzá kapcsolódó tevékenységek igazi szellemi műhelyé, megkerülhetetlen fórummá tették az intézményt, ma már kevesebb ismeretes. Éppen ezért indokoltnak tartom átvenni, hogy mivel és miként foglalkozott a vállalat, amelynek történetét, írja Tibori, nem volt könnyű rekonstruálni, hiszen e történet fontos dokumentumai nem fellelhetők. Így a megmaradtak felkutatására és az előtte járók közléseire támaszkodhatott: a külső szemlélő meggyőződéssel állíthatja, sikerült árnyalt és átfogó képet nyújtania.

A Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. alakuló ülését 1920. augusztus 20-án tartották, működését egy hónappal később kezdte meg: akkorra már kiderült az Erdélybe szakadtak számára, hogy az impériumváltás tartós marad. Világossá vált, hogy szükség lesz az önálló, erdélyi magyar nyelvű közlés fórumaira, a

nyomda alapítói az erdélyi magyarság tájékoztatása, nevelése, önszervezése, önazonosságának megőrzése jegyében kívántak tevékenykedni. Tanulmányában Tibori egyértelműen cáfolja azt a néhol felmerülő, egyes forrásokra hivatkozó állítást, hogy az intézményt az erdélyi magyar egyházak hozták volna létre. A Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókjában fellelt alapítók névsora ugyanis bizonyítja, az induláshoz szükséges alaptőkéet a legszélesebb erdélyi, bánági és partiumi összefogással sikerült előteremteni. Az alapítók 553 nevét felsorakoztató – és egyébként a kötetben teljes egészében közölt – névsora igen illusztris: az arisztokrácia képviselői, jeles értelmiségiek és tehető polgári családok jegyzik. Az egyházak nem voltak ott az alapítók közt, de pár évvel később a református, a római katolikus és az unitárius egyház is belépett a fejlődő vállalatba. Az alapítók közt megtaláljuk a Bethlen, a Bánffy, a Betegh, a Kemény, a Teleki, a Wass főnemesi családok tagjait, de többek között György Lajos, Grandpierre Emil, Kristóf György, Makkai Sándor, Mikó Imre, Tavasz Sándor, Vásárhelyi János neve is felfedezhető a névsorban. Mint Tibori megállapítja, az alapítók zömében magyarok, de magyar zsidók, magyar örmények és magyar kultúrájú románok is szerepelnek közöttük.²

A kezdeti évek nehézségei és szerény eredményei után a Minerva fel lendülése, a konszolidáció és építkezés időszaka következett. 1923 és 1929 között a prosperáló vállalatnak többszöri alaptőke-emelést sikerült elérnie, és a kor körülményei közt kiemelkedő mértékű osztalékot fizetett részvényeseinek. A virágzást a gazdasági válság időszaka persze megtépázta, de az 1932-es mélypont után azért a vállalatnak sikerült fokozatosan feltornáznia magát. „A Minerva létének második évtizedében is igyekezett vállalt misszióját teljesíteni,

ennek megfelelően kiadni a közösség számára szükséges tankönyveket és könyveket” – állapítja meg a tanulmány szerzője.³ Később a „nyugtalan politikai légkör”⁴ ismét nehéz éveket hozott, a bécsi döntés utáni évek nem várt akadályai voltak például, hogy a magyar hatóságok nem ismerték el az itt nyomtatott tankönyveket. Mindazonáltal a kolozsvári üzleteiben már a kezdetektől papírral és írószerrel is kereskedő, a magyarországi műalkotások erdélyi forgalmazására képosztályt működtető, emellett vetítőgépekkel és rádiókészülékekkel kereskedő részleget is fenntartó Minerva túlélte ezt az időszakot is. 1944 októberében pedig a front átvonulása után ismét újrakezdi a munkát az új helyzethez próbálván igazodni – 1948-ig tud megmaradni, akkor teljes ingó és ingatlan vagyonát elkobozzák. Kezdetben a teljes vagyon a Román Munkáspárt kiadójának a tulajdonába jutott, majd 1979-ben „az egész géppark és azt befogadó ingatlanok a román állam birtokába kerültek, kezeljük a Szocialista Művelődés és Oktatás Tanácsa, nevében pedig a felszámolt Minerva Rt. valamennyi javát gyakorlatilag megöröklő Kolozsvári Nyomdaipari Vállalat lett.”⁵

A vázlatos történet mögött rendkívüli számok és megvalósítások állnak, s a kiadványok címlapján irodalom-, sajtó- és tudománytörténetünk nagyjainak nevei. Bár – amint azt a kötet előszavát jegyző Dávid Gyula irodalomtörténész is megállapítja – arról igen kevés adatot talált a Minerva-történet kutatója is, hogy kik válogatták, kik gondozták a kéziratokat, kik végezték nyomdai előkészítésüket. „Talán valamikor előkerül még közülük néhány név, de így névtelenül is tisztelet illeti őket azért a munkáért, amelynek eredménye a Minerva munkáját viselő sok-sok könyv” – írja.⁶ Áprily Lajos *Falusi elégia*, Reményik Sándor *Vadvizek zúgása*, Tompa László *Erdély hegyei közt*, Kós

Károly *Az országépítő, Varju nemzet-ség, Budai Nagy Antal, Nyíró József A Jézusfaragó ember, Havasok közt, Székelyek*, Tamási Áron *Jégtörő Mátyás*, Karácsony Benő *Napos oldal* – íme néhány cím a Minerva kiemelkedő megjelenései közül, emellett többek közt György Lajos, Böződi György, Benedek Elek, Makkai Sándor, Kisbán (Bánffy) Miklós, Tavasz Sándor, Imre Lajos, Molter Károly, Kelemen Lajos, Asztalos István is a kiadó szerzői közt szerepel.

A számokról és megvalósításokról szólva: Tibori Szabó Zoltán üzleti jelentéseket kutatott fel, ezek nyomán összesített, s az eredmények igen lenyűgözőek. A Minerva 1920 és 1940 között 1599, 1940 és 1948 között 910 könyvet adott ki, köztük tankönyveket, irodalmi, művészeti és tudományos köteteket, s az általa megjelentetett saját könyvek száma meghaladta a kétmillió példányt, az összes kiadott köteté pedig ötmillió körültre tehető. Emellett igen népszerű, színvonalas erdélyi folyóiratok láttak napvilágot gondozásában: a magát politikai, gazdasági, szépirodalmi hetilapként definiáló, elsősorban a vidéki lakosság tájékoztatását felvállaló *Magyar Nép* című képes hetilap csúcsideszakában (1929–1930) számonként 19 200 példányban jelent meg, de fennállásának 18 évében általában sikerült tartania a 13 ezres számonkénti példányszámot, ezalól csak két háborús év, 1941–1942 volt kivétel. Irodalmi jelentőségén túl kiemelkedőnek tekinthető a *Pásztor-tűz* című irodalmi és művészeti képes folyóirat eredménye is, amely átlagosan kétezer példányban látott napvilágot. Szintúgy sikerrel adta ki a Minerva az *Erdélyi Irodalmi Szemle* című tudományos és kritikai folyóiratot, az *Új Cimborá* képes gyereklapot és a *Mezőgazdasági Szemlét* is.

A saját kiadású lapok sorát kiegészítették az együttesen több milliő példányban kiadott folyóiratok, heti-

és napilapok, csak néhányat említünk belőlük: *Erdélyi Gazda, Erdélyi Múzeum, Református Szemle, Sport, Erdélyi Helikon, Hölgylutár, Ellenzék*. A Minerva román nyelvű kiadványaival erőfeszítéseket tett a román nyelv és irodalom megismertetésére is az erdélyi magyarsággal – úttörő, és ahogyan a szerző írja, „monumentális” vállalkozása volt az 1929-ben megjelentetett *Minerva – Enciclopedia Română*, amely az 1919-es impériumváltás utáni első román enciklopédia volt.

Az itt vázlatosan leírtakat igen értékes illusztrációk is színesítik a kötetben, régi fedőlapok, címdalok, grafikák, illusztrációk, a Minerva-ingatlanokról friss felvételek díszítik a megkapóan kivitelezett könyvet (a borítóterv és tipográfia Könczey Elemér munkája).

A kötet nagy megvalósítása és elsősorban kutatók számára felbecsülhetetlen értékű közlése a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. kiadványainak összesített bibliográfiája. A grandiózus munka Újvári Máriát, a Minerva Archívum vezetőjét dicséri, a könyvbemutatóról szóló sajtómegjelenésekből az derül ki, négy és fél évnyi kutatás és összegzés eredménye a könyvben közzölt. Az összeállítás Monoki István *Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940)* című forrásmunkájára, valamint a vizsgált időszakra vonatkozó más, nyomtatásban megjelent bibliográfiákra, továbbá saját könyvtári, levéltári és könyvpiaci kutatásokra támaszkodik. Számba veszi a könyveket, brosúrákat, apró nyomtatványokat, almanachokat, évkönyveket, kalendáriumokat, naptárakat, folyóiratokat, újságokat, kiállítási katalógusokat (jelen írás keretei közt csak egy zárójelnyi helyet tudunk szánni annak elmondására, hogy a Minerva jelentős művészetpártoló és -támogató tevékenységet folytatott, az erdélyi művészeti élet feléleszté-

sében, szerveződésében is nagy szerepet játszott).

Bár elsősorban tudományos-történeti munka, a kötetet – amelyből csupán egy alaposabb korrektúrát hiányoltam, úgy érzem, még egy szemfüles korrektori olvasat minden bizonnyal kiszúrta volna a szövegben maradt pár bosszantó hibát – jó szívvel tudom ajánlani nemcsak kutatók-

nak, hanem bárkinek, aki múltunk és általa jelenünk jobb megismerésére törekszik. Reményeim szerint a fentiekből már valamelyest képet kapott e megkerülhetetlen nyomdaipari vállalkozásról az olvasó – persze igazán teljes képet akkor kaphat, ha felüti a Tibori–Újvári-kötetet, és amellet, hogy tájékozódik, gyönyörködik is.

Botházi Mária

■ JEGYZETEK

1. Tibori Szabó Zoltán: *Edidit et typis Minervae Claudiopolitanae*. In: *A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948)*. 91.
2. Vö. i. m. 15.
3. I. m. 59.
4. I. m. 56.
5. I. m. 72.
6. *Előszó*. I. m. 7.

AZ OTTHONOSSÁG ELVESZTÉSE

Schein Gábor: *Svéd*

nyom által lenni

■ A *Svéd* történetének alaphelyzete egy teljesen valószerűtlennek tűnő vállalkozás: Grönewald úr svéd ex-diplomata halála előtt nyomozást indít örökbe fogadott fia, Ervin valódi családja után. Grönewald úr rendelkezésére mindössze egy név és egy helyszín áll: Ervin nagynénjének neve az átvételi dokumentumon egy ausztriai menekülttáborból, ahová '56 után gyűjtötték össze a magyarországi menekülteket. A regény cselekményének elemei, feszes és elliptikus szerkezete, dinamikája, a nyomkövetésre és nyomolvasásra sokat bízó technikája egy detektívtörténet narratíváját sejteti. A detektívtörténet azonban itt másodlagos szál, a nyomozás mint a megismerés, a múlt feltárásának, az identitás újrakonstruálásának a metaforája tételeződik, s a felfejtés sikere is minimum kétséges.

A megszállott tárgygyűjtő Grönewald úr látszólagos célja visszaadni Ervint önmagának, erőfeszítései arra irányulnak, hogy egy valódi történet által váltsa ki fogadott fiát a tárgyak közül, melyeket mániákusan rendszerez, és melyek köré mindenféle történeteket konstruál. Látszólag Ervin az egyetlen, akinek történetét Grönewald úr semmiképpen sem akarja képzeletével feltölteni, s eredetét és identitását „objektív” elemek segítségével igyekezne (újra) felépíteni.

A regény így rendkívül rétegzett és heterogén – találunk benne levelet, intézeti feljegyzéseket, orvosi korrajzokat, fényképeket, amelyek így egy elég bonyolult, de nagyon izgalmas narrációs struktúrát hoznak létre. Ezt az amúgy is heterogén elrendeződést tovább bonyolítja a nyelviség és a fordíthatóság kérdése. A regény folyamán végig kiemelt jelentőséggel bír